

ДВОСТРУКА ИСТРАЖИВАЧКА ПЕРСПЕКТИВА

Милан Громовић, *Плаво ѝрозорје – ољеди о византијској духовности и сродним аспектима српској песничтву XX века*, Академска књига, Нови Сад 2023

Монографија *Плаво ѝрозорје – ољеди о византијској духовности и сродним аспектима српској песничтву XX века*, младог проучаваоца (српске) књижевности Милана Громовића, доноси одабране научне радове, „сабране у нове тематске кругове и јединствен научноистраживачки контекст” (299), које је аутор објављивао у међународним и националним часописима и зборницима у периоду од 2014. до 2022. године. У већини радова које обједињује тема истакнута у првом делу поднасловa („огледи о византијској духовности”), аутор проучава утицаје српско-византијског наслеђа на поетику, духовност, сликотворност и израз српске поезије двадесетог века. Другим речима, у њима је присутно настојање да се књижевноисторијском анализом конкретних песничких остварења осветле (још увек) недовољно истражене везе модерне књижевности и (средњовековне) традиције. Међутим, у монографији није реч само о односу према српско-византијском наслеђу већ о једној специфичној укоренености песничтва 20. века у традицију српске и светске књижевности уопште, односно њеном стваралачком продужавању на шта указује други део поднасловa који се, заправо, пре свега, односи на поглавља посвећена поезији Војислава Карановића и Бранка В. Радичевића. Занимљиво је да иако насловна синтагма *плаво ѝрозорје* асоцира на византијско плаво и средњовековне теме и мотиве и сасвим адекватно метафорично изражава главни садржај Громовићевих проучавања у овој монографији, она заправо потиче из наслова есеја о Бранку В. Радичевићу, ствараоца чије дело не карактеришу толико изражене везе са средњовековним наслеђем:

Духовни прозор четворослојне пишчеве поетике може се дефинисати као „плаво прозорје”. „Прозорје”, јер је мисаоно дубље од представе о прозору, а „плаво” због песничког тематско-мотивског ланца названог „плава линија живота” (264).

Приликом распореда текстова, аутор се није држао хронолошког принципа већ је их је распоредио у четири (нове) смисаоне целине којима је указао на извесне поетичке карактеристике проучаваних песника, али и нагостео битне резултате својих истраживања: 1. „Означитељи византијске духовности” (радови о *Царским сонетима* Јована Дучића и есејистици Момчила Настасијевића); 2. „Византија – песничка хетеротипија” (радови о византијској духовности у делу Милорада Павића, Хиландару у поезији Ивана В. Лалића, поетској ангелологији код Бранка Миљковића и И. В. Лалића и преношењу Византије у САД кроз анализу

преписке И. В. Лалића и Чарлса Симића); 3. „Поетска молитва – Merita poetica” (радови о улози библијског подтекста у *Четири канона* И. В. Лалића и *Седмици* Милосава Тешића, поетици М. Тешића у контексту византијске духовности, молитви у поезији и есејистици Слободана Костића и реактуелизацији литургијског наслеђа у песништву истог аутора); 4. „Алтернатива несећању” (радови о бирању традиције као отпору несећању код Љубомира Симовића и Матије Бећковића, мотиву спирале као симетрији живота и смрти у песништву Војислава Карановића и поетском, прозном и есејистичком стваралаштву Бранка В. Радичевића).

Из садржаја монографије јасно се уочава да је амбиција Громовића да истраживачки обухвати разнородне песничке појаве читавог 20. века, са посебним нагласком на његовој другој половини јер је то време у којем долази до најпотпуније и стваралачки најаутентичније реактуелизације традиције, односно српско-византијског наслеђа. Аутор од почетка показује да за проучавање песнике однос према традицији никада није пука декорација песничког текста већ (често) представља одлучујући аутопоетички моменат. Стога у својим огледима Громовић присуство Византије и средњег века у модерном песништву не посматра само на тематско-мотивском плану већ и на језичком, структурном и поетичком нивоу. Прецизно проучавање и адекватно описивање улоге наслеђа, поуздан је пут ка потпунијем разумевању целокупне поетике проучаваних песника. Овај тумач (модерне) српске књижевности показао је да је избор сопствене традиције и свесно окретање, до тада у великој мери занемареној, старој српској књижевности био један од основних поетичких предуслова српске књижевности двадесетог века. Песници су на тај начин успостављали прекинути континуитет и везу са античком књижевношћу, откривали нове жанрове попут молитве (Громовић указује на битну дистинкцију између песничке и црквене молитве) и канона и исказивали одлучујућа поетичко-егзистенцијална уверења свог певања.

Пажљивим читањем и анализом аутор успева да код различитих песника издвоји неке од кључних мотива, фигура или поступака (мотив руку и палимпсеста, ангелологија, молитвени шапат, спирала, прозорје) преко којих показује како се у самом ткиву песме реализује сложен однос према традицији који се састоји из трагања за њом, али и напора да се она преобликује и стваралачки продужи. У том смислу, Громовић посебно истиче да упостављање односа са књижевном прошлошћу не значи и њено анахорно подражавање већ, пре свега, стваралачко преобликовање:

Као што Берђајев указује на враћање човека свом сопству, тј. човека Богу, тако и савремено песништво реактуелизује литерарне образце средњег века – не оживљава их, јер је то анахорно и практично / теоријски немогуће, већ им удахњује нови живот у сфери структуре и садржине савремене лирике (203).

Овакав (начелан) став аутор је лепо и ефектно демонстрирао управо кроз анализу топоса скромности средњовековне књижевности и његове другачије улоге коју поприма у модерној поезији:

У том смислу, топос скромности потекао је од самоунижења и дијачког повлачења на маргину текста у средњовековној литератури, али је у савременом песништву добио конципирајући и реконструишући конституент света (236).

Другим речима, средњовековна литерарна конвенција у делу савремених песника добија аутопоетички карактер и значај.

Једна од вредности *Плавој њрозорја* јесте и настојање да се укаже колико су средњовековни песнички облици, пре свега, литургијско песништво, али и *Библија*, значајни за модерне ствараоце често различитих поетичких усмерења. На тај начин, Громовић се подухвата рада на задатку испитивања садржајног и стилског континуитета који је истакао Ђорђе Трифуновић:

Пред будуће истраживаче простора српске и уопште православних словенских књижевности отвара се још неиспитана област непрекидности садржајно-стилског израза од антике преко средњег века до новијег доба.¹

Разумевање мање проучаваних песничких облика и настојање да се уочи на који начин се они трансформишу и уткивају у нову поезију јесте један од битних токова проучавања везе између савремене и средњовековне књижевности, а Громовић овим истраживањем показује да је свестан досадашњих резултата науке о српској књижевности и њених будућих задатака.

Приликом својих анализа аутор се користио различитим терминима који су најчешће у оптицају приликом истраживања оваквих тема. Из контекста радова читалац ће углавном разумети шта који термин подразумева, али можда би за целину монографије било добро да је аутор написао неку врсту теоријског предговора у коме би јасније оцртао своје методолошке поставке, односно дефинисао неке од термина којима се служи (византијско, средњовековно, историјско митско) или књижевно-историјског поговора у коме би сажео резултате својих истраживања.

Како сам Громовић наводи, радови у књизи „су публиковани у изворном облику” (299). Ипак, не би било лоше да су у њима уклоњене реченице које упућују на њихов првобитни контекст објављивања јер на тај начин читаоца могу довести у забуну када је у питању њихово ново место у монографији. Тако долази до техничких омашки, као што су

¹ Ђорђе Трифуновић, *Ситара српска књижевност: основи*, Чигоја штампа, Београд 2009, 272.

најављивање будућих истраживања (која су то била у првобитном тренутку писања рада), а која су у монографији донесена у претходном поглављу (поглавља „Компаративна слика библијског подтекста у књигама *Четири канона* Ивана В. Лалића и *Седмица* Милосава Тешића” и „Поетика Милосава Тешића у контексту византијске духовности”). Уколико се већ инсистирало на изворности радова, онда је требало да та поглавља замене места. Такође, окупљање радова у монографију без битних измена разлог је због чега долази до понављања, пре свега одређених цитата, али и ауторских реченица, односно само благог варирања већ изречених ставова (поменута поглавља о Лалићу и Тешићу). Утисак је да је неке радове можда било боље прекомпоновати у један нови рад или се од два слична одлучити за репрезентативнији. Насупрот томе, имамо и пример доброг распореда два огледа посвећена поезији Слободана Костића која се на леп начин допуњују и природно проистичу један из другог.

Напоменули смо да је углавном због радова посвећених песништву Војислава Карановића и књижевном раду Бранка В. Радичевића поднаслову додат други део „огледи о византијској духовности и **сродним аспектима**”. Читалац ће можда имати утисак да ови сродни аспекти нису довољно дефинисани и да није сасвим јасна њихова веза са византијском духовношћу. У том смислу посебно есеј о Радичевићу који је штампан у књизи *Бранко В. Радичевић* коју је Громовић приредио за Антологијску едицију *Десећ векова српске књижевности*, могао је, без штете по целину, да изостане из монографије, ако не комплетно, а оно макар његов део који се тиче поезије за децу у „методичко-апликативном контексту”. Једноставно, концепција *йлавој йрозорја* није довољно широка да би обухватила тако разнородне теме.

Ипак, реч је, пре свега, о техничким недоследностима које не мењају утисак да је реч о значајном истраживању које доноси резултате не само када је у питању однос песника према традицији већ и дубље разумевање поетике њихових дела. Отуда се књига Милана Громовића не мора читати нужно као целина од почетка до краја већ по поглављима и интересовањима самих читаоца за проучавање ауторе. Истраживачи српске књижевности 20. века наћи ће у *Плавом йрозорју* подстицајне увиде који доприносе потпунијем разумевању аутора као што су Ј. Дучић, М. Настасијевић, М. Павић, И. В. Лалић, М. Тешић, С. Костић, В. Карановић, Б. В. Радичевић. Громовић је, наиме, пажљиво испитао и показао како стваралачки значајан ток српске књижевности – од почетка 20. века па све до нашег доба – на особен начин ступа у песнички дијалог са богатим наслеђем византијске духовности, старе српске књижевности и традиције уопште.

Богато познавање изворне и секундарне литературе омогућило је аутору да пажљивије сагледа проучаване појаве, да их поузданије опише

и темељније истражи, а посебан допринос представља примена модерних књижевно-теоријских приступа недовољно присутних у нашој науци о књижевности какав је поетска ангелологија. Напокон, Грововић се ослања и на добре стране формалистичке и структуралистичке школе проучавања па своје анализе илуструје и пажљиво израђеним табелама.

Захваљујући двострукој истраживачкој перспективи која истовремено обухвата средњи век и савремену поезију, аутор је остварио два вредна резултата: 1) показао је колико је традиција старе књижевности данас плодотворна и жива кроз аутентичну рецепцију песника који стварају у сасвим другачијој епохи; и 2) употпунио слику двадесетовековне поезије указујући на кључне поетичке поставке, теме и мотиве њених стваралаца.

На тај начин монографија *Плаво њрозорје* указује на недовољно проучене, а у српској књижевности делатне, континуитете због којих се ова књижевност јавља као целовит систем са чврстим ослонцем у традицији. Другим речима, Грововић је убедљиво показао да је низ битних појава савремене поезије немогуће истраживачки поуздано разумети и описати, без темељног познавања византијске духовности и српске средњовековне књижевности.

Др Марко М. РАДУЛОВИЋ

научни сарадник

Институт за књижевност и уметност, Београд

markorad984@gmail.com

ГУСТА ШУМА СИМБОЛА СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Стојан Ђорђевић, *Иманентна теорија књижевности: пролегомена са приложеним аналитичким и критичким интерпретацијама*, Агора, Нови Сад – Зрењанин 2022

Након монографија о Павлу Угринову, Драгану Јовановићу Данилову, Николи Милошевићу и Андрићевом роману *На Дрини ћурџија*, критичар, теоретичар и историчар књижевности Стојан Ђорђевић академској заједници представио је своје ново дело *Иманентна теорија књижевности* које је у поднаслову одредио као „пролегомену са приложеним аналитичким и критичким интерпретацијама”. Приложене интерпретације саставни су део другог дела књиге које се, као нека врста практичног, наслањају на теоријске поставке из првог подеока. С обзиром на то да је реч о есејима и књижевним критикама, термин „практично” делује помало неуобичајено, али читањем Ђорђевићеве књиге постаје јасно како су ауторове дефиниције и закључци из домена књижевне теорије своја